

Geopolitica azi

Alain de Benoist

Multă vreme reacția opiniei publice la geopolitică a fost de încruntare. Începând cu al doilea război mondial, aceasta a devenit cea mai nepopulară dintre științele sociale. A fost acuzată ca fiind “o știință germană” lipsită de însemnătate, cu excepția faptului că își datorează impetuoșitatea inițială principiilor geopolitice enunțate de geograful german Friederich Ratzel – termenul “geopolitică” a fost folosit prima oară de geograful suedez Rudolf Kjellen în 1899. În cartea “Politische Geographie oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges (1897)” Ratzel a analizat interacțiunea dintre state, percepute ca fiind corpuri vii, în termeni de geografie și spațiu. Unul dintre discipolii săi a fost generalul bavarez Karl Haushofer, fondatorul “Zeitschrift für Geopolitik”. Numai datorită confuziei evidente dintre spațiu în sensul geografic și “Lebensraum” a fost posibilă aducerea în discuție a unei conexiuni/proximități între Karl Haushofer și național socialism. Acesta a fost un lucru rău, nu doar pentru că Haushofer nu a fost niciodată un ideolog al celui de-al treilea Reich. Mai important, Hitler a avut o simpatie crescută pentru anglo-saxoni, mai mult decât pentru slavi. A pornit un război împotriva Rusiei, putere continentală, și ar fi preferat o alianță cu Marea Britanie, care este o putere maritimă. Dacă ar fi subscris tezelor geopoliticii ar fi făcut exact opusul.

În plus, definiția domeniului de studiu al acestei discipline, sau statutul acesteia, n-a încetat să fie o problemă. Geopolitica studiază influența geografiei asupra politicii și a istoriei, aceasta fiind relația dintre spațiu și putere (politică, economică sau de alt fel). Cu toate acestea, definiția rămâne cețoasă așa încât se explică faptul că realitatea atât a conceptului cât și a relațiilor cu obiectivele sale este în continuare disputată. Pe cale de consecință, a fost descrisă ca o disciplină ce dorește să legitimizeze în retrospectivă evenimente istorice sau decizii politice.

Aceste critici însă nu ajung la ce e mai important: anume, că putem identifica în istorie constante geografice ale deciziilor politice, ceea ce este indiscutabil. Deci, geopolitica rămâne o disciplină valoroasă și importantă. Este, de asemenea, esențial să facem referire la ea în contextul unei lumi în tranziție, unde toate cărțile sunt redistribuite la nivel global. Geopolitica pune în perspectivă greutatea factorilor ideologici, instabili prin definiție, și reamintește existența unor constante mari care transcend regimurile politice și dezbaterile intelectuale.

Dintre toate conceptele specifice geopoliticii, una dintre cele mai semnificative este opoziția dintre Mare și Pământ. “Istoria umană, afirmă Carl Schmitt, este istoria luptei dintre puterile maritime și continentale, și invers.” Această părere este împărtășită de către amiralul Castex precum și alți experți în geopolitică. Halford Mackinder, spre exemplu, a definit puterea Marii Britanii prin dominația acesteia asupra oceanelor și mărilor. Acesta a perceput planeta ca un întreg compus din “Oceane Globale” și “Insule Globale” ce cuprinde întreaga Eurasie dar și Africa, precum și “insule periferice” ca America și Australia. Pentru a domina lumea, trebuie cucerită insula globală și în primul rând “inima” acesteia, inima ținutului, adevăratul pivot geografic ce se întinde de la Europa centrală până la Siberia de Vest și se extinde către Marea Mediteraneană, din Orientul Mijlociu și Asia de Sud. Unul dintre primii mari navigatori englezi, Sir Walter Raleigh, a spus: “cine controlează mările controlează comerțul global; cine

controlează comerțul global deține toate comorile lumii și, în fapt, lumea întreagă.”

În istoria omenirii, confruntarea dintre Pământ și Apă este lupta veche dintre logica continentală europeană și logica insulară reprezentată în prezent de SUA. Dar opoziția dintre Apă și Pământ transcende perspectivele oferite de geopolitică. Pământul este un spațiu format din teritorii diferențiate de granițe. Logica lui este bazată pe distincții clare între pace și război, combatanți și noncombatanți, acțiuni politice și comerț. Este deci spațiul politicii și al istoriei prin excelență. “Existența politică este de natură pur telurică” (Adriano Scianca). Marea este un spațiu/extindere omogen, negarea diferențelor, limitelor și granițelor. Este un spațiu al indistințiilor, echivalentul lichid al deșertului. Fiind fără centru, cunoaște doar reflux și curgere și astfel este legată de globalizarea postmodernă. Lumea actuală este într-adevăr o lume “lichidă” (Zygmunt Bauman), care tinde să elimine tot ce este “pământesc”, stabil, solid, consistent, corespunzător și diferențiat. Este o lume de flux susținută de rețele. Comerțul însuși, la fel ca și logica comerțului, este de asemenea format în maniera refluxului și curgerii.

Geopolitica și-a recăpătat legitimitatea cu ajutorul conflictelor care au început încă din anii 70. Majoritatea acestor conflicte au fost purtate de SUA. Marcați de convingerea de origine puritană că sunt “noii oameni aleși”, americanii au intenționat să se autoproclame model universal, ce ar fi adus lumii beneficiul de a trăi “modelul american de viață”, un model de civilizație comercială, bazat pe principiul schimbului de valoare și logica profitului. Această misiune globală ar fi “Manifestarea Destinului” lor. Geopolitica este acea disciplină care ajută în explicarea constantelor politicii externe a SUA.

Dezmembrarea sistemului sovietic a făcut posibilă globalizarea și a marcat dispariția unui uriaș competitor pentru putere al Statelor Unite, așa încât acestea au fost tentate să polarizeze lumea în jurul propriei hegemonii. (Ceea ce s-a numit “Noua Ordine Mondială”) Ca urmare a dizolvării Uniunii Sovietice, SUA s-au văzut ca “un imperiu fără umbră” (Eric Hobsbawm). Încrăzători în superioritatea tehnologică, în puterea lor militară, în beneficiile oferite de sistemul dolarului, au crezut că un “secol american” avea să urmeze. Convinși că din acest moment înainte sunt singura superputere, au pretins rolul de “poliție globală”. Neoconservatorii se aflau în fruntea acestui proiect. Acesta e momentul când Francis Fukuyama a anunțat “Sfârșitul Istoriei”, mai precis, triumful capitalismului liberal și democrația drepturilor omului ca fiind orizontul de nedepășit al timpurilor noastre.

La sfârșitul anilor 90, consilierul lui Gorbaciov, Arbatov, a declarat americanilor: “Vă vom da cea mai grea lovitură: vă vom priva de inamic.” Cuvinte importante. Dispariția imperiului sovietic “cel rău” amenință legitimitatea ideologiei hegemonice a SUA în fața aliaților. Asta înseamnă că, din acel moment înainte, SUA vor trebui să-și găsească un nou inamic care să ofere o amenințare, reală sau imaginară, astfel încât să se poată autoproclama stăpâna “Noii Ordini Mondiale”. Acest inamic este islamismul radical, ceva ce au încurajat constant în deceniile trecute, și care va prelua acest rol în locul URSS-ului. Dar în realitate, obiectivul fundamental al Americii este neschimbat. Și anume, să prevină apariția unui rival capabil să concureze cu sine și, mai important, capabil să controleze inima pământului, “insula globală”.

În cartea sa *The Grand Chessboard*, publicată în 1997, Zbigniew Brzezinski a enumerat explicit “imperativele geostrategice” pe care SUA trebuie să le îndeplinească pentru a-și menține hegemonia globală. Descriind un proiect de “management global” al lumii, el avertizează împotriva “creării unei coaliții Euroasiatice” care “ar putea provoca supremația Americii.” În

2001, Henry Kissinger a spus deja: “America trebuie să mențină o prezență în Asia, iar obiectivul geopolitic este de a nu transforma coaliția Asiatică într-un bloc neprietenos.” Brzezinski afirmă la rândul său: “Cine controlează Eurasia, controlează lumea.”

Să controlezi Eurasia înseamnă, în primul rând, să adopți o strategie de încercuire a Rusiei și Chinei. Încercuirea Rusiei include și instalarea unor baze militare noi în Europa de Est, instalarea de sisteme antirachetă în Polonia, Republica Cehă și România, susținerea aderării Ucrainei și a Georgiei la NATO, și continuarea unei politici agresive având ca scop dislocarea influenței Rusiei în zone cheie din jurul Mării Negre, Mării Caspice și Caucazului. În termeni de aprovizionare energetică, această strategie duce către controlul conductelor din centrul Asiei – această zonă transformându-se într-un protectorat al SUA – încurajând dezvoltarea rețelei de conducte în Marea Caspică care să nu implice Rusia și să facă legătură cu Turcia, dar și limitarea accesului, pe cât posibil, tancurilor petroliere rusești în Bosfor și Dardanele. În acest context trebuie privite “revoluțiile colorate” din Serbia (2000), Georgia (2003), Ucraina (2004) și Kârgâzstan. Departe de a fi evenimente spontane, acestea au fost organizate și susținute din exterior cu aprobarea National Endowment for Democracy, un front convenabil pentru CIA.

Înființarea unui “cerc de criză” pentru a destabiliza sfera tradițională de influență a Rusiei în Caucaz, Afganistan și Asia Centrală poate fi înțeleasă doar în acest context. Folosindu-se de așa-zisul “război împotriva terorismului” în Afganistan, SUA și aliații săi au stabilit baze militare în fostele republici sovietice, incluzând Tadjikistan și Kârgâzstan. Obiectivul poate fi rezumat în trei cuvinte: încercuiește, destabilizează, balcanizează.

În paralel și simultan, s-au străduit să extindă masiv NATO în Europa de Est și în Balcani până la granița cu Rusia, chiar și în interiorul fostei Uniuni Sovietice. Începând cu 11 septembrie 2001, președintele George Bush a luat poziție în favoarea “unui NATO extins de la Marea Baltică până la Marea Neagră” pentru a pava drumul de la Marea Caspică și Marea Neagră. Asta înseamnă trecerea de la o structură relativ statică la un model expediționar de intervenții neocoloniale în toate direcțiile, centrul geostrategic global mutându-se astfel din Orientul Mijlociu și Asia.

Menținerea NATO are încă două motive. Primul este pentru a preveni dezvoltarea unei forțe militare comune a Uniunii Europene. Americanii întotdeauna au considerat apărarea Europei ca fiind “principalul pilon pentru NATO”. Al doilea motiv este slăbirea relației dintre Rusia și Europa de Vest. Germania este țintă particulară, având în vedere schimburile economice, tehnologice și energetice cu Rusia. În acest proiect, Uniunea Europeană devine un simplu cap de pod în Eurasia.

În Orientul Mijlociu, unde se confruntă cu provocări serioase din cauza instabilității regionale, eșecul intervențiilor militare, cumulat cu izolarea din ce în ce mai acută a credinciosului aliat israelian, SUA dezvoltă o politică agresivă pentru a contracara dezvoltarea Iranului, care le produce îngrijorări datorită resurselor energetice, relației privilegiate cu China și Rusia, și care își dezvoltă influența în țările din Golf unde există semnificative minorități šiite. În final, în prezent americanii sunt angajați într-o întoarcere spectaculoasă în Africa, din două motive: pentru a contrabalansa influența Chinei și pentru că iau în considerare importanța crescândă a Africii în termeni de resurse energetice globale.

Pentru a dezvolta o politică așa de agresivă, SUA nu duce lipsă de metode financiare și militare.

În ciuda dificultăților financiare și a extraordinarului deficit bugetar, bugetul militar atinge colosala sumă de 700 miliarde de dolari, și crește, reprezentând echivalentul a 40% din suma tuturor bugetelor militare ale lumii.

Și totuși, se pune întrebarea dacă imperiul american și-a atins sau nu limitele. Problemele interne se înrăutățesc. Sistemul dolarului, cu care capitalizează, își pierde stabilitatea. Criza financiară globală care a început în America a lovit din plin în 2008. Datoria publică a atins un maxim istoric.

În Rusia, între timp, Vladimir Putin, care a perceput intențiile americane, a rupt cu era catastrofică a lui Boris Elțin, care a sanctificat omnipotența “oligarhilor”. Cele mai recente evenimente ale războiului civil din Siria au evidențiat importanța geopoliticii. Extraordinara perspicacitate a lui Vladimir Putin și a ministrului de externe Serghei Lavrov în contrast cu indecizia lui Barack Obama și naivitatea lui François Hollande, s-a dovedit simptomatică. Cu intervenția Rusiei în afacerea siriană, prima și-a reluat rolul de mare putere mondială, arătând astfel că nu este de neglijat în contextul internațional, lucru ce va trebui recunoscut în viitor.

Drept urmare “momentul unipolar” nu a rezistat mai mult de 10 ani. Americanii, care reprezintă 5% din populația globală, au supraapreciat propria putere. Împotmolirea propriilor trupe în Irak și Afganistan, problemele domestice, deficitul abisal, instabilitatea sistemului dolar precum și criza globală financiară le-a impus limite. A devenit evident că dominația lor globală nu va rămâne necontestată. Istoria, al cărei sfârșit a fost anunțat de Fukuyama, a revenit.

O lume multipolară se naște pe seama dezvoltării rapide a Chinei, urmată de India, Brazilia și chiar Iran. Economii emergente cresc dramatic. Partea lor din produsul brut global a crescut de la 36% în 1980 la 45% în 2008 și se așteaptă la o cifră de 51% în 2014.

Strategia Americii privind Eurasia a condus, ca reacție, la o apropiere semnificativă între Rusia și China, care s-a materializat în Organizația de Cooperare de la Shanghai, fondată în Iunie 2001. Aceasta include și 4 țări din Asia Centrală (Kazahstan, Kârgâsztan, Tadjikistan, Uzbekistan) iar Iranul, Mongolia, India și Afganistan participă ca și observatori.

Știm că în anii din urmă, Iranul și-a întărit relația cu China și Rusia. Această alianță pragmatică se materializează folosind suportul geopolitic mutual, lucru ce i-a făcut pe unii observatori să considere posibilitatea dezvoltării în anii următori a unei noi forme de ”imperiul Mongol”. Între 1206 și 1294, imperiul lui Gînghis Han s-a extins în toată Asia Centrală înainte de a se sparge în 4 blocuri. Astăzi Organizația de Cooperare de la Shanghai, care are ca principal scop contracararea influenței americane în Asia Centrală, este asociată cu Rusia, China și Iran, trei țări diferite dar care formează o comunitate adevărată de interese ce reprezintă 1,5 miliarde de oameni. Marea diferență față de fostul Imperiu Mongol este că Iranul vede Turcia că pe o putere regională rivală.

De la sfârșitul sistemului sovietic, am intrat într-un interregnum – Zwischenzeit. Fostul Nomos al Pământului s-a dus, dar conturul unui nou Nomos poate fi doar speculat. Adevăratul conflict global este cel al puterii continentale Eurasiatice care se opune celei americane. Întrebarea este dacă ne îndreptăm spre o lume unipolară, un singur univers, sau către o lume pluripolară, un plurivers.

Problema e că europenii sunt rareori conștienți de asta. Americanii au defectele lor, dar există un

lucru ce nu li se poate nega, sunt conștienți de miza globală, încearcă să gândească lumea ce va veni. Rusia și China încearcă de asemenea. Europeanii nu. Europeanilor le pasă doar de prezent. Trăiesc sub orizontul destinului, cu instituții care îi condamnă la lipsa puterii și paralizie. Europeanii trăiesc într-o stare de letargie, în fața unei crize morale fără precedent, problema imigrației, îmbătrânirii populației, economia de tip off-shore și competiția globală. S-ar părea că Europa nu e în stare să-și apere poziția într-o lume globalizată. Purtând o identitate pe care n-o mai poate defini, bântuită de dorința secretă de a se retrage din istorie – și deci să fugă de riscul mutării la categoria “și alții” în istorie – gândind că oamenii au aceeași dispoziție peste tot în lume. Europa este astăzi “săracă în lume” (Heidegger). Pare obosită, asaltată de o oboseală care o face să-și dorească exact nimic. Geopolitica lipsei de putere? Creșterea insignifianței? Bancnotele europene sunt o oglindă: reprezintă doar goliciune.

În trecut, geopolitica a creat constrângeri mai ales la nivelul statelor, acelor state care acum par să intre ireversibil într-o stare de criză, cel puțin în emisfera vestică. Astăzi, geopolitica depinde de logica continentelor, ce a fost ascunsă în spatele comportamentelor dezordonate ale statelor, dar ea este astăzi mai importantă ca oricând. Ea ne ajută să gândim nu doar în termeni de state, dar și de continente (Jordis Von Lohausen). Marea împotriva Pământului, acum este SUA împotriva “restului lumii”, și prima împotriva blocurilor Eurasiatic și European. În acest sens, căderea blocului sovietic a clarificat unele lucruri. Există doar două tabere la care putem adera: fie puterea maritimă (SUA), fie puterea continentală a blocului Eurasiatic. Eu sunt cu a doua.

Traducere: Ovidiu Preda

Publicat on-line: *Estica: Editoriale culturale, politice, recenzii*